

Т. М. Гузій,

аспірант Київського національного лінгвістичного університету, м. Київ

МІФОЛОГІЧНА КАРТИНА СВІТУ ДАВНІХ ГЕРМАНЦІВ В СИСТЕМАХ ПРОСТОРУ ТА ЧАСУ

У статті розглядається поняття мовної картини світу в сучасній лінгвістиці. Автор зосереджує увагу на міфологічній картині світу як першооснові мовної картини світу. Аналізується міфологічна картина давніх германців в системах простору та часу.

Ключові слова: мовна картина світу, міфологічна картина світу, простір, час.

В статье рассматривается понятие языковой картины мира в современной лингвистике. Автор концентрирует внимание на мифологической картине мира как первооснове языковой картины мира. Анализируется мифологическая картина древних германцев в системах пространства и времени.

Ключевые слова: языковая картина мира, мифологическая картина мира, пространство, время.

In the article the notion of linguistic image of the world in modern linguistics is examined. The author focuses on the mythological image of the world as the fundamental principle of linguistic image of the world. The mythological image of ancient Germans in the systems of space and time is analyzed.

Keywords: linguistic image of the world, mythological image of the world, space, time.

Дослідження картини світу стає все більш актуальним в сучасній лінгвістиці, дане поняття є багатограним та багатоаспектним. Різноманітні погляди, варіативні підходи аналізу мовної картини світу викладені в роботах М. Ф. Алефіренка, Ю. Д. Апресяна, А. Вежицької, С. П. Денисової, А. Залізняка, Ю. М. Караулова, О. С. Кубрякової, В. А. Маслової, О. А. Огневої, З. Д. Попової, Й. А. Стерніна, О. С. Яковлевої та ін.

Російський учений М. Ф. Алефіренко, досліджуючи мовну картину світу з позиції лінгвокультурології, визначає мовну картину як систему знань про культуру, що втілена в певній національній мові, а індивідуальне вживання лінгвокультурем змінюється лінгвокультурологічною компетенцією як соціально значимою системою, що знаходиться в етномовній свідомості [1, с. 9]. А. Вежицька визначає мовну картину світу як історично сформовану в повсякденній свідомості даного мовного колективу й відображену в мові сукупність уявлень про світ, певний спосіб концептуалізації дійсності [3, с. 35]. О. А. Огнева наголошує, що кожна мова об'єктивує власну картину світу, яка впливає на сутність мовної особистості і на зміст створеного нею висловлювання [10, с. 21]. С. П. Денисова, розглядаючи картину світу як комплекс фундаментальних понять, що віддзеркалюють специфіку людини та її буття, розрізняє два типи впливу людини на мову: феномен первинної антропологізації мови (психофізіологічний вплив людини на конститутивні властивості мови) і феномен вторинної антропологізації мови (вплив на мову різних картин світу людини) [6, с. 10], тобто мовна картина світу формується при вторинній антропологізації мови.

Незважаючи на численні дослідження, учені не прийшли до єдиного точного визначення «мовної картини світу», це поняття до цих пір знаходиться в стадії становлення й розвитку, змінюється обсяг і розширюється поле його застосування в сучасних гуманітарних науках, що і визначає актуальність теми. У даний час на підставі різновидів духовної культури прийнято виділяти шість картин світу: релігійну (міфологічну), наукову, естетичну, етичну, художню, політичну [11]. У нашому дисертаційному дослідженні, аналізуючи мовні засоби утілення концепту в давньоанглійській мові, ми фокусуємо увагу саме на міфологічній картині світу, яка фігурувала в той історичний період. Ціль нашої статті – розкрити поняття міфологічної картини як першооснову мовної картини світу, розглянути міфологічну картину давніх германців в системах простору та часу.

Первісною формою світоглядної свідомості, у межах якої сформувалася розвинена картина світу, була міфологічна свідомість. Саме в міфі відображається модель світу, що склалася в період архаїчного суспільства.

Досліджуючи міфологічну картину світу давніх германців, ми розглядаємо міфологічну картину як проміжну ланку, першооснову мовної картини світу.

Важливою складовою міфологічної свідомості є просторово-часові уявлення. Уважаємо доцільним виділити в міфологічній картині світу просторову та часову системи. Слід зазначити, що деякі дослідники розглядають простір і час як нероздільні парні філософські категорії. Інші ж вважають час невід'ємною якістю матерії. У лінгвістиці, особливо в художніх текстах, використовується термін «хронотоп», уведений М. М. Бахтіним, а також поняття позначення тільки простору – «топосфон» (також термін М. М. Бахтіна) або тільки часу – «хронотип» (термін Н. І. Панасенко) [16, с. 69].

Уявні речі, які людина, завдяки продуктивній здатності уяви конструює з власних відчуттів, розташовані у просторі. Усе, що ми уявляємо, десь розміщено [5, с. 30]. Усе сприймається нами на певній відстані та певним чином орієнтоване, тому простір є базовою формою, якій підкоряється розум. Іншою базовою формою є час, яким вимірюється людське життя [14, с. 43]. Категорія часу, що є максимально абстрактною, відносною, дифузною і не має чіткої референціальної співвіднесеності, натомість, відзначається утилітарністю й реалізується насамперед у просторових категоріальних термінах [7, с. 16]. Розглянемо, як ці базові форми відображаються в міфологічній картині світу.

Почнемо з просторової системи в міфологічній картині світу давніх германців. О. С. Колесник розглядає картину світу як динамічний образ, а міфологічний простір – як інформаційне поле. Оскільки міфологічний простір розглядається як контейнер вихідних положень (квантів знань), вектор раціоналізації світу значною мірою залежить від кількісних параметрів інформаційного поля, що визначає орієнтири для пізнавальних проце-

дур. Міфологічний простір є зв'язною ланкою між картиною світу, осягнутого лінгвостільністю в практичній діяльності, та варіантами реальності, відомі (до певної міри) іншим поколінням і культурним типам [7, с. 106].

Просторова система давньогерманської культури містить горизонтальну та вертикальну моделі світу. Вертикальна модель пов'язана з уявленнями давніх германців про світ як величезне священне дерево-ясен Іггдрасиль «*Yggdrasill*», на ярусах якого розташовані володіння богів і людей. У самій середині мешкають люди й все, що їх оточує й доступно їх розумінню. Це поняття збереглося в давньогерманських мовах у назві земного світу: да. *Middangeard*, днв. *Mittilgart*, гот. *Midjungards* (букв. «середнє житло»). Головні боги – аси – мешкають на самому верху. У самому низу поміщається світ духів п'їтьми й зла – пекло. Навколо світу людей розташовувались світи різних сил: на півдні – світ вогню, на півночі – світ холоду й туманів, на сході – світ велетнів, на заході – світ ванів [13]. Варто відмітити, що людина в даній вертикальній організації є центром, навколо якого розташовані всі інші природні сили, тобто сприйняття давніх германців характеризувалося антропоцентризмом.

Три корені Іггдрасіля, згідно зі Старшою Еддою, стягаються до царства мертвих (велетнів і людей), або, згідно з Молодшою Еддою, – до богів, велетнів і до країни мороку. Біля Іггдрасіля розташоване головне святилище, де боги вершать свій суд. Під корінням – джерела Урда, Міміра, Хвейгельміра. Біля Урди живуть норни, які визначають долі людей, зрошують джерельною вологою дерево, джерело Міміра теж годує дерево: Іггдрасіль укритий медвяною вологою, а коза Хедрун, що їсть його листя, годує медвяним молоком воїнів (ейнхерів). Вічнозелене дерево життя Іггдрасіль насичене живильним медом, тому його називають ще медовим деревом, яке годує Всесвіт. Іггдрасіль з'єднує небо, де знаходиться місто Асгард, землю з містом Мітгард і підземний світ [9].

Горизонтальна проекція моделі світу побудована на протиставленні Мідгарда (центру землі), населеного людьми, і Утгарда, Йотунхейма (окраїни землі), населеного велетнями й чудовиськами [8, с. 407].

Події, що відбуваються в Асгарді та Мітгарді, є втіленням поглядів на стосунки богів і людей. У давньогерманських мовах ставлення людини до богів виражалось не через поняття «вірити», яке було досить абстрактним, а через жертвопринесення, через конкретний дар, який мав зміцнювати богів.

Саме спосіб життя давніх германців уплинув на сприйняття світу, його поділ на верхній, середній та нижній яруси. Скотарі, мисливці, рибалки та мореплавці, іноді землероби жили в оточенні суворої природи, яку їхня багата фантазія легко сповнювала ворожими силами. Центр їхнього життя – огорожений сільський двір. Відповідно й увесь світ моделювався ними у вигляді системи дворів. Подібно до того, як біля їхніх дворів простиралися необроблені пустища та скелі, так і весь світ вони сприймали як такий, що складається з протиставлених одна одній сфер [4, с. 123-124].

Розглянемо часову систему міфологічної картини світу давніх германців. Міфічний час передував початку емпіричного часу; міфічна епоха – це епоха першопредметів і першодій (перший вогонь, перший спис, перші вчинки тощо). Усе, що відбувалося за міфічного часу, набуває значення парадигми й розглядається як прецедент, що є зразком для відтворення вже тому, що він мав місце в споконвічні часи. Таким чином, міфічний час ще не є історичним у власному, сучасному значенні цього слова [2, с. 124]. У міфологічному часі немає розмежування минулого та теперішнього. Міфологічна картина охоплює світ одночасно в його синхронній і діахронній цілісності, тому він є позачасовим [4, с. 45]. На кожному історичному етапі він містить в собі щось незмінне і в той же час мінливе, іншими словами, міфічний час є вічним, основотворчим по відношенню до загального часу.

О. М. П'ятигорський, розкриваючи зміст міфу, виділяє в ньому потрійну модель часу: квазіісторичний (час сюжету); ментальний (час сприйняття); час-смерть (надчас) [12, с. 17]. Досліджуючи міфологічну картину в часовій системі давніх германців, ми розмежуємо час створення та час кінця світу. Космогонічна міфологія розкриває процес формування світу з порожнечі, хаосу Гіннунгагап. Матеріальне наповнення первісної безодні варіює залежно від джерела; його асоціюють із порожнечю, водою або поєднання цих елементів. Незмінним залишається лише мотив глибини та безодні [14, с. 45].

Згідно з міфами, до правління богів існували надприродні істоти – гігантські велетні; боги вбили одного з них (велетня Іміра), а з його тіла створили землю й небо. Боги ділилися на асів (боги вищої категорії) і ванів (боги нижчої категорії). Найшановнішими серед асів були Водан (сканд. Одін), Тіу (Ціу, Тів) та Донар (сканд. Тор). Верховний бог прагерманців Тіу (бог війни) поступився місцем Водану, верховному богові, який панував як над людьми, так і в царстві мертвих (Вальгалла). Донара вважали богом грому й заступником землеробів. До богів більш пізнього походження (ванів) відносилася покровителька родючості богиня матері-землі Нертус. Подібні функції виконувала дружина Водана Фрігг та богиня Фрея. Міфи розповідають про тривалу боротьбу асів та ванів, які згодом примірилися й поріднилися [15, с. 22].

За скандинавськими віруваннями, на людство чекає кінець світу (Рагнарок). Проте перед фінальною битвою між добром та злом прийде ще зима, названа Фімбулвінтер, що триватиме три роки. Тоді батько підніме руку на сина, брат заколе брата, і не буде згоди між друзями [15, с. 25], тобто за пророкуваннями йдеться мова про апокаліпсис, але слід зазначити, що апокаліпсис за германо-скандинавською язичницькою традицією не тотожний християнському армагедону. Із точки зору язичницької ідеології «*ragna rök*» є не лише кінцем одного земного життя, він супроводжується початком іншого, нового життя, нового світу, уже з новими богами [14, с. 48]. Таке бачення кінця світу в германській культурі має регенеративний характер.

Проведене нами дослідження дозволяє зробити висновок, що міфологічна картина світу є основотворчою мовною картиною світу лінгвостільнот. Розглядаючи міфологічну картину давніх германців, виділяємо системи простору та часу, основу просторової моделі становлять горизонтальна та вертикальна моделі світу, а часової – уявлення про створення та кінець світу.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Картина мира и этнокультурная специфика слова / Н. Ф. Алефиренко // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки. – № 4. – 2009. – С. 6-9.
2. Бойченко І. В. Філософія історії. Підруч. для вищ. шк. / І. В. Бойченко. – Х. : Прапор, 2006. – 656 с.
3. Вежицкая А. Языковая картина мира как особый способ репрезентации образа мира в сознании человека / А. Вежицкая // Вопросы языкознания. – № 6. – 2000. – С. 33-38.
4. Гуревич А. Я. Средневековой мир: культура безмолвующего большинства / А. Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1990. – 396 с.
5. Гутнер Г. Б. Философия языка. Язык и интеллектуальная интуиция / Г. Б. Гутнер. – М. : Изд-во УРАО, 2001. – 60 с.
6. Денисова С. П. Картина світу та суміжні поняття в зіставних дослідженнях / С. П. Денисова // Проблеми зіставної семантики. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2005. – Вип. 7. – С. 9-15.
7. Колесник О. С. Міфологічний простір крізь призму мови та культури: Монографія / О. С. Колесник. – Чернівці : РВВ ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2011. – 312 с.
8. Левицький В. В. Основи германістики / В. В. Левицький. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 528 с.
9. Лубський В. І. Релігієзнавство / В. І. Лубський. – К. : ОЦ «Академія», 2000. – 408 с.
10. Огнева Е. А. Когнитивное моделирование концептосферы художественного текста / Е. А. Огнева. – М. : Эдитус, 2013. – 282 с.
11. Принципы построения картины мира и способы ее вербального осуществления / Проблемы исторического языкознания и ментальности. – Вып. 1. – Русский язык: Ментальность и грамматика. – Красноярск : Мысль, 1998. – 107 с.
12. Пятигорский А. М. Мифологические размышления. Лекции по феноменологии мифа / А. М. Пятигорский. – Москва: Языки русской культуры, 1996. – 134 с.
13. Соловьёва Л. Н. Древние германцы и их языки / Л. Н. Соловьёва // Введение в германскую филологию. – М. : Высшая школа, 1980. – С. 7-27.
14. Троць О. В. Вербалізація концепту ДОЛЯ у давньогерманських мовах : етнокультурний аспект: дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 / Олена Володимирівна Троць; КНЛУ. – К., 2008. – 200 с.
15. Andrushenko O. Introduction to Germanic Linguistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.academia.edu. – 181 с.
16. Panasenko N. Interrelations between Literary Time and Space in Prosaic Texts [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ferencik2/index.html> // Language, Literature and Culture in a Changing Transatlantic World. International conference proceedings. April 22-23, 2009 / Milan Ferencik, Juraj Horváth (eds.). – Prešov: Institute of British and American Studies, Faculty of Arts, University of Prešov; Slovak Association for the Study of English. – Metodicko-Pedagogické centrum. – P. 69-82.